

Tore Forsberg om Enbomaffären

Tore Forsberg (1933-2008) var SÄPO-polis i över 30 år. I *Spioner och spioner som spionerar på spioner*. Stockholm 2005, berättar han om sin verksamhet vid SÄPO och om viktiga spionaffärer.

Enbomaffären behandlas ganska utförligt i boken (sid 211-34 i pocketupplagan). Eftersom den är ganska ny och fortfarande finns att köpa i bokhandeln ”vågar” vi dock inte återge hela Enbom-avsnittet, utan inskränker oss till att citera de avslutande avsnitten, där Forsberg redovisar domarna och ger egna kommentarer till fallet.

Se även:

[Känd vittnespsykolog \(Arne Trankell\) om Enbomaffären](#)
[Gustav Johansson: SÄPO-metoder, tjallare och mytomaner](#)
[Hur man förbereder en skådeprocess: Socialdemokratin och Enboms-affären](#)

[Utdrag ur *Spioner och spioner...* sid 229-234]

Domarna

Stockholms rådhusrätt trodde på Enboms berättelser och den 31 juli 1952 dömdes de sex inblandade till straffarbete mellan åtta månader och livstid:

Fritjof Enbom livstid
 Hugo Gjersvold livstid
 Martin Enbom sju år
 Fingal Larsson fem år
 Artur Karlsson ett år och åtta månader och
 Lilian Ceder åtta månader.

Domarna överklagades av Hugo Gjersvold, Artur Karlsson och Fingal Larsson. Hovrätten fastställde rådhusrättens livstidsdom mot Hugo Gjersvold och domen på ett år och åtta månaders straffarbete mot Artur Karlsson.

Däremot frikände hovrätten Fingal Larsson eftersom det visserligen kunde anses styrkt att denne för Enbom förrätt militära hemligheter, men att detta inte skett med hans vetskap om att de skulle utlämnas till främmande makt. Åklagaren överklagade hovrättens friande dom mot Fingal Larsson till högsta domstolen, som dömde honom till två års fängelse.

Till sist några kommentarer beträffande detta märkliga spionerifall

Ingen av de inblandade hade någon informationskapacitet eller nämnvärd utbildning för att göra militärstrategiska eller operativa bedömningar, vilket är en förutsättning för att någon skall kunna dömas till ett långt straff för spioneri. Fritjof Enbom var som nämnts journalist, hans bror Martin var värnpliktig furir, senare trädgårdsmästare, Hugo Gjersvold chaufför och dessförinnan furir, Fingal Larsson hade avancerat från buskröjare till banbiträde vid SJ och Lilian Ceder var sekreterare. Den ende i ärendet som syns ha haft viss kapacitet var Artur Karlsson som av allt att döma var agentsökare för Kominterns räkning.

Fritjof Enbom blev sin egen åklagare och huvudvittne mot sina åtalade kommunistiska kamrater, vilka han själv dragit in händelseutvecklingen. Hela ärendet bygger på vad han själv berättade vid jultid 1951 för makarna Lodin om Artur Karlsson som chef för Grupp Sverige, om sig själv som chef för Grupp Norr och om sina gruppmedlemmars underrättelseverk-

samhet. Inga misstankar om spioneri hade före anhållandet riktats mot Enbom eller någon av de övriga inblandade.

I ett normalt spionärende brukar ett anhållande föregås av ett omfattande spanings- och utredningsarbete, ofta med tvångsmedel, t.ex. telefonavlyssning, för att samla och säkra bevis. Så skedde inte i detta fall.

Åklagaren hade när han fattade beslutet om att anhålla Fritjof Enbom endast den information, som kommit från de samtal hyresvärderna Jan Lodin haft med den misstänkte och de samtal säkerhetstjänsten och åklagaren haft med Jan Lodin. Det var först vid husrannsakan som pistolen, den obrukbara radioutrustningen och vykortet som var undertecknade Elsa anträffades. Paketet i terrängbrevlådan som innehöll 1 000 kronor anträffades först vid vallningen i utredningens slutskede. Utredarna och åklagaren hade således vid utredningens början bara att stödja sig på Enboms berättelse och då uppstår frågan, vad var sanning och vad var fantasi i hans berättelse?

Låt mig därför, mot bakgrund av den kunskap vi har i dag om de sovjetiska underrättelseorganisationernas modus operandi fokusera på några detaljer, som talar för respektive mot sanningshalten i hans berättelse.

De enda konkreta bevisen som fanns mot Fritjof Enbom och de övriga sex åtalade vid rättegången var:

- pistolen
- den obrukbara radioutrustningen
- vykortet som var undertecknade Elsa och
- paketet i terrängbrevlådan som innehöll 1000 kronor.

Om man jämför Enbomärendet med de i tidigare kapitel nämnda fallen finner man att hans uppgifter om hur han fick radioutrustningen kan vara riktig. Det var vid den här tiden inte ovanligt, hur konstigt det än kan låta, att GRU-officerare överlämnade agentradioutrustning till en agent och gav honom i uppdrag att själv skaffa sig en telegrafist. Däremot stämmer inte hans berättelse med vad hans frånskilda hustru sade beträffande den tidpunkt, då han sade sig ha fått radion av sin handledare. Hon berättade nämligen, vid förhöret den 1 februari 1952, att hon såg radiosändaren redan i början av maj 1943 i samband med att familjen flyttade in i en ny bostad efter giftermålet. När hon då nyfiket hade frågat vad det var för något hade han svarat ”att det var ett minne från Spanien”. Självt sade han, som nämnts vid förhöret, att han fått radion vid mötet med ryssen den 18 augusti samma år, alltså ca tre månader senare.

En annan iögonfallande detalj i Enboms berättelse, som gör att man kan ställa sig tveksam till hans uppgifter, är att det fanns en pistol i den väska där radioutrustningen var förpackad. Jag har inte kunnat hitta något spionfall i Sverige där en agent i fredstid utrustats med vapen.

Elsa-vykortet

Det är däremot troligt att Enbom haft kontakt med en rad ryska GRU-officerare, vilket bland annat styrks av den berättelse som den avhoppade NKVD-officeren Vladimir Petrov gav. Dessutom är tillvägagångssättet med vykort, undertecknade med mans- eller kvinnonamn, en vanligen använd kommunikationsmetod mellan en agent och en underrättelseofficer. Vidare kunde han vid vallningen tydligt peka ut de platser där han träffat sina uppdragsgivare.

Artur Karlsson

När Artur Karlsson 1941 för första gången tog kontakt med Fritjof Enbom stod det svenska kommunistpartiet under Kominterns ledning. Partiet hade, som nämnts i kapitel 3, accepterat att följa de av Lenin författade 21 teserna och 14:e tesen hade följande lydelse:

De partier, som önskar tillhöra Kommunistiska Internationalen, måste utan förbehåll stödja varje sovjetrepublik i dess kamp mot kontrarevolutionen. De kommunistiska partierna måste föra en otvetydig propaganda för förhindrande av transport av ammunition och (militär) utrustning till sovjetrepublikernas fiender samt bedriva propaganda, legalt eller illegalt, bland de trupper som utsändes mot sovjetrepublikerna

Det är därför troligt att Artur Karlsson var Kominternagent^{*}, vilket också bekräftades av den avhoppade NKVD-officeren Vladimir Petrov, och att han hade till uppgift att söka efter lämpliga personer som kunde förse Sovjetunionen med information om den tyska transittrafiken genom Sverige.

Fritjof Enbom berättade t.ex. att han i december 1947 och i mars 1948 rest till Stockholm men inte lyckats få kontakt med Zavaruchin på den avtalade mötesplatsen. En tid senare, efter de två misslyckade resorna, fick han ett brev från Artur Karlsson som i förtäckta ordalag uppmanade honom att sköta kontakterna bättre med sina uppdragsgivare. Vid förhöret med Fritjof Enboms frånskilda hustru berättade hon att han fått brev från en Artur Karlsson i Halmstad och Artur Karlsson bodde vid den här tiden i nämnda stad.

Paketet i terrängbrevlådan

Paketet med belöningen på 1 000 kronor i terrängbrevlådan är däremot oförklarligt. Erfarenheten från avslöjade sovjetiska spionfall ger vid handen att man aldrig använder samma låda för både uppdrag och belöning. Det har som en teori framförts att han själv skulle ha lagt paketet i lådan för att imponera på någon utomstående, t.ex. värdfolket Lodin. Men teorin motsägs av det faktum att Fritjof Enbom hade dålig ekonomi och att 1 000 kronor vid den här tiden, i början av 1930-talet, var en tämligen stor summa pengar.

”Cigarettmannen”

Trots ett gott signalement och intensiva spaningar under 1950-talet lyckades man aldrig, i det glest befolkade Norrbotten, identifiera ”cigarettmannen”. Det mest troliga är att mannen i fråga bara existerade i den spionlitteratur som Enbom älskade att läsa.

Tidsandan

Personligen har jag fått uppfattningen att Enboms kommunistiska kamrater utsattes för ett rättsövergrepp och att de hårda domarna påverkats av den kommunist- och rysskräck, som grasserade i världen i början av det kalla kriget, inte minst genom senator Joseph McCarthys kommunistjakt i USA i början av 1930-talet. En jakt som olyckligt nog sammanföll i tiden med Enbom-affären och i sin tur ledde till ett mediadrev mot de svenska kommunisterna och Sovjetunionen under Stalins sista år vid makten.

---

^{*} Detta är ett mycket märkligt resonemang från TF:s sida. Alla som var med i till Komintern anslutna partier anslöt sig till de 21 teserna (som antogs vid in tidpunkt då fortfarande inbördeskrig pågick i det unga Sovjet) och med denna typ av resonemang så skulle *alla* medlemmar i kommunistpartier vara ”Kominternagenter”. Dessutom talar inte den citerade tesen om något spioner eller liknande, utan om att man ska bedriva *propaganda* till stöd för sovjetrepubliken. TF:s påstående är därför mycket dåligt underbyggt och hänvisningen till citatet saknar i själva verket relevans i sammanhanget.

Sedan kan man fråga sig vad som egentligen menas med ”Kominternagent”? TF antyder att det är något mycket skumt. I själva verket var det som man brukar kalla för ”Komintern-agenter” inte spioner, utan representanter för Kominterns exekutivkommitté, oftast kallade ”ExR”, som hade till uppgift att på olika sätt kontrollera och påverka de enskilda partiernas verksamhet. De spioner och liknande som faktiskt förekom var knutna till GPU/NKVD, inte till Komintern. Fö så är det ganska ovanligt med spioner bland kommunistpartimedlemmar – de som sysslade med sådant hade ingen anledning att skylla med medlemskap i något kommunistparti. En kommunist var för övrigt säkerhetsklassad och hade sällan tillgång till material som var av intresse för den sovjetiska spioneriverksamheten. Det viktigaste spionerna var därför oftast rekryterade inom militären eller landets säkerhetspolis – i Sverige var ju t ex både Wennerström och Berglind höga officerare, inte kommunister, och de mest kända brittiska spionerna tillhörde den brittiska säkerhetstjänsten. – *Red ann*

Det var troligen därför som ingen fäste sig vid att Enbom stundtals levde i en egen liten fantasivärld och hade behov av att hävda sig och göra sig betydande. Fantasierna om att han deltagit som frivillig i spanska inbördeskriget, att agentradion var ett minne från Spanien, att han varit sista länken i en atomspionkedja och fört amerikanska atomhemligheter från Norge till ryska gränsen, att han i Kemi inför ögonen på en gråtande hustru och hennes barn kidnappat hennes man, att han i Boden supit ett antal officerare under bordet och sedan pumpat dem på militära hemligheter, att det skulle finnas en spioncentral i det hus där Lilian Ceder hade en skrivbyrå, Tage Wickströms lämplighet som spion samt ”cigarettmannen”, tyder på detta.

Om man jämför de straff som utmättes i de tidigare nämnda fallen, före kalla kriget, med Enbomfallet, finner man att straffen blev mycket hårdare i det senare. Även en jämförelse med andra spiondomar, kort efter andra världskriget, där det förelåg bevisning, t.ex. domen mot Gestapo-agenten kanslibiträdet Elsa Bartel, som hade status som ”agent in place” visar på ännu större obalans.

Epilog

Fritjof Enbom och Hugo Gjersvold avtjänade sina straff på Långholmen och frigavs efter 10 år. 1974 försökte advokat Henning Sjöström få resning i målet men fick avslag. Högsta domstolen ansåg att inget tydde på att fel begåtts i rättegångarna.

Den 30 oktober 2001 ansökte Hugo Gjersvold på nytt om resning i målet. Han återopade då Försvårshögskolans forskningsrapport från den 18 september 2001 avseende den så kallade Enbom-affären. Av rapporten framgår att de uppgifter Hugo Gjersvold lämnat till Fritjof Enbom inte varit till men – skada – för vårt land. Rapporten avslutas med bland annat följande utlåtande:

- **att** de uppgifter Hugo Gjersvold skriftligen av rätten befunnits ha lämnat till Fritjof Enbom varit av sådan beskaffenhet att de tveklöst och uppenbart inte inneburit någon som helst skada för rikets säkerhet
- **att** de uppgifter Hugo Gjersvold muntligen av rätten befunnits ha lämnat till Fritjof Enbom varit av sådan beskaffenhet att de var för sig eller sammantaget inneburit försumbar eller obefintlig skada för rikets säkerhet, även om de kommit främmande makt tillhanda,
- **att** övervägande skäl talar för att de uppgifter – såsom de framstår i de tidigare hemliga domsbilagorna – Hugo Gjersvold av rätten befunnits ha lämnat till Fritjof Enbom sannolikt inte alls varit hemliga samt
- **att** det allvarligt måste ifrågasättas om Hugo Gjersvold haft en sådan ställning inom försvaret att han kan anses ha särskilt betrots med kunskap om det hemliga sakförhållandet.

Sedan Gjersvold avlidit i augusti 2002 har hans son Stellan begärt att talan mot domen fullföljs i HD.